

**JÓZEF ANDRZEJ GIEROWSKI
W KRĘGU BADAŃ I POSZUKIWAŃ
DRÓG DO NOWEJ, KRAKOWSKO-
-WROCŁAWSKIEJ SZKOŁY
HISTORYCZNEJ**

HISTORYKA. Studia Metodologiczne
T. 53, 2023 PL ISSN 0073-277X
DOI 10.24425/hsm.2023.147364
s. 165–180

STANISŁAW ROSZAK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-6029-3672

AGNIESZKA WIECZOREK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-0091-596X

**JÓZEF ANDRZEJ GIEROWSKI I JACEK STASZEWSKI –
LISTOWNE ROZMOWY UCZONYCH
O CZASACH SASKICH**

**JÓZEF ANDRZEJ GIEROWSKI AND JACEK STASZEWSKI –
LETTER TALKS CONVERSATIONS BY SCHOLARS
ABOUT SAXON TIMES**

Abstract

Correspondence was an essential form of communication in the world of the humanities in the 1960s and 1970s. The letters exchanged between Józef Andrzej Gierowski and Jacek Staszewski exemplify the scholars' discussion of Saxon times. This collection is at the same time a reflection of the main currents of research on political history and cultural history of the 18th century. Simultaneously, it is a testimony to the struggle of historians with the black legend of the reign of August II and August III.

The article presents the nature of these conversations and the topics discussed by the scholars: an exchange of views on resources in European archives, the reigns of August II and August III, a discussion of the Enlightenment, reviews of subsequent monographs and doctoral theses prepared at seminars in Kraków and Toruń. The correspondence between the two scholars is evidence not only of a shared passion, an interest in the Saxon era, neglected for many decades and marked by a black legend, but also of an intellectual exchange between the two humanists, which in time developed into a friendship.

© 2023. The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Key words: Józef Andrzej Gierowski, Jacek Staszewski, correspondence, Saxon times

Słowa kluczowe: Józef Andrzej Gierowski, Jacek Staszewski, korespondencja, czasy saskie

UWAGI WSTĘPNE

Okres panowania Augusta II i Augusta III, władców z dynastii Wettynów, stanowił przez wiele lat jedno z głównych pól badawczych dwóch uczonych – Józefa Andrzeja Gierowskiego (1922–2006) i Jacka Staszewskiego (1933–2013). Wyniki ich badań ogłaszane w książkach, rozprawach monograficznych, licznych artykułach, recenzjach i polemikach doprowadziły do rewizji poglądów na ten okres dziejowy Rzeczypospolitej, zaś ocena faktów historycznych, podjęte próby ich interpretacji i nowe ustalenia badawcze weszły na stałe do obiegu naukowego. Wytyczając nowe obszary badawcze na podstawie analizy materiału źródłowego, skorygowali wiele błędnych opinii dotyczących panowania Wettynów, odnosząc się tym samym do mitów i stereotypów na ich temat.

Badania nad okresem saskim, pogłębione o archiwalia krajowe i zagraniczne, stały się impulsem do lepszego poznania i zrozumienia mechanizmów funkcjonowania Rzeczypospolitej na początku XVIII wieku, a także jej międzynarodowego położenia oraz znaczenia unii polsko-saskiej w dziejach obu państw na gruncie politycznym, społecznym, gospodarczym i kulturalnym. To lepsze poznawanie czasów saskich doprowadziło również do spojrzenia na ten okres wielopłaszczyznowo i szukania odpowiedzi na pytania o organizację państwa, ustrój i kulturę nie tylko w badaniach historyków, ale także literaturoznawców, kulturoznawców i muzykologów. Odkrywane na nowo, dały asumpt do podejmowania wspólnych inicjatyw badawczych między polskimi i niemieckimi uczonymi, prowadzenia dyskusji oraz polemik.

Dyskurs o czasach saskich znalazł swoje odzwierciedlenie w bogatej epistolografii naukowej. W wieku XX, w dobie pisania listów, dzielenie się zainteresowaniami badawczymi, rezultatami kwerend przeprowadzonych w krajowych i zagranicznych archiwach oraz bibliotekach, a także aktualnymi sprawami naukowymi i organizacyjnymi było powszechnym sposobem prowadzenia konwersacji naukowej. Te swego rodzaju indywidualne spotkania dawały ponadto szansę na wymianę inspiracji naukowych. Niewątpliwie takim przykładem dyskursu o czasach saskich są rozmowy dwóch uczonych, profesorów Józefa Andrzeja Gierowskiego i Jacka Staszewskiego, prowadzone korespondencyjnie, drogą pocztową. Interesująca nas tutaj korespondencja przechowywana jest w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w zbiorze „Spuścizna Józefa Gierowskiego” o numerze 145. Zbiór krakowski stanowi kolekcję 150 listów adresowanych do Józefa Andrzeja Gierowskiego oraz kilkudziesięciu kartek pocztowych

(zarówno o charakterze okolicznościowym, jak i z miejsc, w których Jacek Staszewski prowadził kwerendy, między innymi z Drezna, Paryża) i obejmuje korespondencję z lat 1961–2005. Drugi, mniej liczny, ale nie mniej ważny, zbiór korespondencji zgromadzony jest w Katedrze Metodologii, Dydaktyki i Historii Kultury Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i zawiera listy z lat 1963–1988. W zbiorze toruńskim znajduje się 20 listów, których adresatem jest Jacek Staszewski. Ponadto w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu odnaleziono dwa listy Józefa Andrzeja Gierowskiego do Jacka Staszewskiego z lat 1968 i 1971¹.

DWIE DROGI DO CZASÓW SASKICH

Rozmowy korespondencyjne między badaczami czasów saskich – Józefem Andrzejem Gierowskim i Jackiem Staszewskim – rozpoczęły się 23 grudnia 1961 roku i trwały czterdzieści cztery lata. W tym czasie Jacek Staszewski jako młody adept historii, zatrudniony w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu na stanowisku starszego asystenta, przebywał przez prawie trzy miesiące na kwerendzie w archiwum drezdeńskim, zbierając materiały źródłowe do tematu „Dzieje nuncjatury w Rzeczypospolitej w okresie saskim”². Wówczas, dowiedziawszy się w rozmowie z dr. Józefem Leszczyńskim o planowanym przez profesora Józefa Gierowskiego na początku lutego 1962 roku dwumiesięcznym wyjeździe za granicę, zdecydował się, jeszcze w czasie pobytu w Dreźnie, nawiązać z nim kontakt. Prosząc go o konsultacje i spotkanie we Wrocławiu, zaproponował termin swojej wizyty począwszy od 1 lutego³. Warto zatem w tym miejscu przyjrzeć się bliżej karierze naukowej obu uczonych do momentu rozpoczęcia znajomości, która z czasem już w latach siedemdziesiątych doprowadziła do zacieśnienia kontaktów.

Profesor Józef Andrzej Gierowski, urodzony 19 marca 1922 roku w Częstochowie, na początku swojej kariery naukowej związany był z krakowskim środowiskiem historycznym⁴. Jeszcze w czasie okupacji, w 1941 roku, rozpoczął na

¹ Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej AUMK), Spuścizna profesora Jacka Staszewskiego – Korespondencja prywatna, pocztówki, podziękowania, sygn. 309/186/VI/75.

² Szerzej w: Jacek Staszewski, „Badania Józefa Andrzeja Gierowskiego nad epoką saską”, w *Profesor Józef Andrzej Gierowski jako uczonego i nauczyciel. Materiały z konferencji dedykowanej pamięci Profesora i wspomnienia o Nim*, red. Mariusz Markiewicz, Andrzej Krzysztof Link-Lenczowski, Jerzy Maroń, Krystyn Matwijowski, Leszek Ziátkowski (Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008), 46.

³ Jacek Staszewski w Dreźnie przebywał do połowy stycznia 1962 roku. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Spuścizna 214, Józef Gierowski, nr 145 (dalej AUJ, Spuścizna): List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, Drezno, 23.12.1961.

⁴ Szerszy obraz życia i działalności naukowej, społecznej i organizacyjnej profesora Józefa Andrzeja Gierowskiego został przedstawiony przez Krystyna Matwijowskiego w: Krystyn Matwijowski, „Szkice do portretu uczonego (O Prof. dr. Józefie Andrzej Gierowskim z okazji Jego Jubileuszu)”, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 1–21 (*Studia z dziejów Europy, Polski i Śląska. Prace ofiarowane Józefowi Andrzejowi*

konspiracyjnym Uniwersytecie Jagiellońskim studia historyczne, które kontynuował zaraz po zakończeniu wojny. 15 lutego 1946 roku przystąpił do egzaminu magisterskiego na podstawie pracy: „Porównanie sejmiku proszowskiego z wiżeńskim w latach 1572–1620”, napisanej pod kierunkiem prof. Władysława Konopczyńskiego (1943). W niecałe dwa lata później, tj. 8 listopada 1947 roku, na podstawie rozprawy doktorskiej „Sejmik Generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza” przygotowanej również pod opieką naukową Władysława Konopczyńskiego uzyskał stopień doktora filozofii. Na rok przed obroną doktoratu, w 1946 roku, po objęciu stanowiska starszego asystenta przy Katedrze Historii Polski Nowożytnej na Uniwersytecie Wrocławskim, związał się na blisko dwadzieścia lat z wrocławskim środowiskiem historycznym. Angażując się w pracę na rzecz środowiska uniwersyteckiego, pełnił dodatkowo funkcje między innymi prodziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego (1954–1956), prorektora Uniwersytetu Wrocławskiego (1958–1961) oraz dziekana wspomnianego Wydziału (1964–1965). Tutaj też zdobywał kolejne tytuły naukowe, jeszcze bowiem we Wrocławiu został profesorem nadzwyczajnym (1958). W 1965 roku profesor Józef A. Gierowski przyjął funkcję kierownika Katedry Historii Polski XVI–XVIII wieku na Uniwersytecie Jagiellońskim i przeniósł się do Krakowa. Tam otrzymał tytuł profesora zwyczajnego (1970). W międzyczasie był dyrektorem Instytutu Historii UJ, a w 1981 roku środowisko akademickie powierzyło mu funkcję rektora UJ.

Jednak, jak wspomina profesora jego uczeń, Krystyn Matwijowski, mimo tak ogromnego zaangażowania w życie organizacyjne uczelni, pracę badawczą zawsze stawiał na pierwszym miejscu⁵. Już na początku lat sześćdziesiątych XX wieku prof. Józef Gierowski był doświadczonym badaczem. Jego dorobek naukowy zawierał między innymi trzy autorskie książki, współautorstwo podręczników szkolnych, kilkadziesiąt artykułów, kilka opracowań redakcyjnych, recenzji, polemik, głosów w dyskusji oraz hasła biograficzne w liczbie dziewięciu przygotowanych dla *Polskiego słownika biograficznego*⁶. Wówczas w sferze jego zainteresowań badawczych znajdowały się zagadnienia z zakresu ustroju i stosunków politycznych Rzeczypospolitej⁷. Poważną część jego dorobku naukowego stanowiły rów-

Gierowskiemu w 70 rocznicę urodzin, red. Krystyn Matwijowski) oraz w pracy, będącej zbiorem materiałów z konferencji poświęconej pamięci Profesora. Zob. Markiewicz i in., *Profesor Józef Andrzej Gierowski jako uczonego i nauczyciel*.

⁵ Matwijowski, „Szkice do portretu uczonego”, 7.

⁶ Pełen wykaz prac Józefa Andrzeja Gierowskiego za lata 1947–1981 i 1982–1991 w: Ewa Szklarska, Mariusz Markiewicz, „Bibliografia prac Józefa Andrzeja Gierowskiego”, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 37, 3–4 (1982): 161–175 (*O nowożytnej Polsce i Europie. Prace ofiarowane Józefowi Andrzejowi Gierowskiemu w 60 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski); Teresa Katarzyna Kaźmierczyk, „Bibliografia prac Józefa Andrzeja Gierowskiego za lata 1982–1991”, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 23–28; Krystyn Matwijowski, „Uzupełnienia do bibliografii prac Józefa Andrzeja Gierowskiego za lata 1947–1981”, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 29–30.

⁷ Zob. np. Józef Andrzej Gierowski, *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza* (Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1948).

niez prace z dziejów Śląska⁸. Jednak co ważne z punktu widzenia niniejszego artykułu – w omawianym czasie był badaczem znającym najlepiej sprawy wewnętrzne i ustrojowe Rzeczypospolitej w czasach saskich, co czyniło prof. Gierowskiego jednym z najwybitniejszych historyków i znawców tej problematyki. Jego praca dotycząca genezy konfederacji tarnogrodzkiej *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*⁹ (1953), oparta na szerokich badaniach przeprowadzonych w archiwach krajowych, poświęcona została polityce wewnętrznej w odniesieniu do stosunków społeczno-gospodarczych. Już dwa lata później ukazała się kolejna książka *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł*¹⁰, tym razem jako zbiór materiałów źródłowych z okresu pierwszych czterdziestu lat XVIII wieku (1955). Na podstawie tekstów powstałych w czasach saskich – między innymi instrukcji i mów sejmikowych, literatury politycznej i korespondencji – przybliżył zagadnienia z zakresu chociażby stosunków gospodarczych i kulturalnych, traktując tym samym lata czterdzieste i pięćdziesiąte XVIII wieku jako „pomost ku okresowi następnemu, ku Oświeceniom”¹¹. Jeszcze pod koniec lat pięćdziesiątych w czasie VIII Powstaniego Zjazdu Historyków Polskich w Krakowie (14–17 września 1958 roku) profesor Gierowski przedstawił referat, w którym zwrócił uwagę na rolę unii personalnej z Saksonią, prezentując ją na tle stosunków międzynarodowych¹². Przy tej okazji wskazywał też różnice między Saksonią a Polską, które utrudniały bliższe zespolenie obu państw. Ten nurt badań, kontynuowany w następnych latach, był już widoczny na początku lat sześćdziesiątych. Profesor Gierowski pracował wówczas bowiem nad pracą zatytułowaną *Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*¹³ (1962), którą redagował wspólnie z niemieckim historykiem – Johannesem Kalischem. Badania nad dziejami unii polsko-saskiej i współpraca dwóch środowisk historycznych zaowocowały ujęciem unii z perspektywy historii obu państw – Saksonii i Rzeczypospolitej w zakresie między innymi ówczesnej sytuacji politycznej, podłoża gospodarczego czy też skutków współdziałania wojskowo-politycznego.

Prawie równocześnie z ukazaniem się tej pracy „przed obliczem Profesora [Gierowskiego – przyp. A.W., S.R.]”¹⁴, jak sam to ujął Jacek Staszewski, stanął

⁸ Zob. np. Józef Andrzej Gierowski, „Mieszczanństwo polskie na Śląsku i jego walka o język i kulturę polską w XVI i XVII w.”, w *Szkice z dziejów Śląska*, red. Ewa Maleczyńska (Warszawa: Książka i Wiedza, 1953), 234–266.

⁹ Józef Andrzej Gierowski, *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715* (Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1953).

¹⁰ *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł*, oprac. i wstępem poprzedził Józef Gierowski (Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1955).

¹¹ Gierowski, *Rzeczpospolita w dobie upadku*, zob. *Wstęp*, V i n.

¹² Józef Andrzej Gierowski, „Sytuacja międzynarodowa Polski w czasach saskich”, w *Historia Polski od połowy XV do połowy XVIII wieku*, red. Kazimierz Lepszy (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960), 191–205.

¹³ *Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, red. Johannes Kalisch, Józef Gierowski (Berlin: Rütten & Loening, 1962).

¹⁴ Staszewski, *Badania Józefa Andrzeja Gierowskiego*, 47.

młody toruński historyk, który rozpoczął swoją karierę naukową na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Urodzony 3 września 1933 roku w Płocku Jacek Staszewski rozpoczął w 1951 roku studia historyczne na UMK¹⁵. 22 czerwca 1955 roku przystąpił do egzaminu magisterskiego i jeszcze w tym samym roku na podstawie opinii swojego mistrza, profesora Witolda Łukaszewicza, kierującego Katedrą Historii Powszechnej, został zatrudniony na toruńskiej uczelni w charakterze asystenta (1 lipca 1955)¹⁶. Z Toruniem profesor związał całe swoje życie, a z pracą na UMK – osobisty rozwój naukowy. Tutaj zdobywał kolejne stopnie i tytuły naukowe. Na podstawie rozprawy doktorskiej pod tytułem „Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską w latach 1704–1706”¹⁷ (1965), napisanej również pod opieką naukową profesora Łukaszewicza, uzyskał stopień doktora historii. 19 września 1982 roku otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego, a siedem lat później (30 października 1989 roku) – na profesora zwyczajnego. Pełnił wiele zaszczytnych funkcji, których nie sposób tutaj wymienić. Wspomnijmy tylko o funkcji prezesa Polskiego Towarzystwa Historycznego (1991–1997) czy też Przewodniczącego Komitetu Głównego Olimpiady Historycznej (1990–2009).

Jacek Staszewski po ukończeniu studiów przez kilka zaledwie lat kontynuował badania związane z dziejami XIX i XX wieku. W tym obszarze badawczym powstały prace z zakresu funkcjonowania Rad Robotniczo-Żołnierskich, a także dotyczące roli kleru katolickiego w organizacjach robotniczych na terenie Wielkopolski i Pomorza oraz wybranych problemów Powstania Wielkopolskiego¹⁸. Decyzja o zmianie kierunku badań nastąpiła pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku¹⁹. Przedmiotem zainteresowań naukowych Jacka Staszewskiego stały się relacje Rzeczypospolitej z papieżstwem w pierwszej połowie XVIII wieku i od tego momentu na trwałe związał swoje badania z czasami saskimi, a jednym z wiodących nurtów badawczych były dzieje unii polsko-saskiej. Jesienią 1961 roku, w związku z otrzymanym trzymiesięcznym stypendium naukowym na pobyt w Niemieckiej Republice Demokratycznej (od 27 października 1961 roku do 1 lutego 1962 roku), wyjechał do Drezna²⁰. Zainteresowany i zainspirowany

¹⁵ Szerszy obraz życia i działalności naukowej, społecznej i organizacyjnej profesora Jacka Staszewskiego w: Jarosław Poraziński, „Profesor Jacek Staszewski. Nauczyciel i mistrz (1933–2013)”, w: *Homines et Historia. Odnowienie doktoratów Jacka Staszewskiego, Mieczysława Wojciechowskiego i Wojciecha Wrzesińskiego*, red. Wiesław Sieradzian (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013), 15–68.

¹⁶ AUMK, Akta osobowe profesora Jacka Staszewskiego, sygn. K-104N/71, karta 1.

¹⁷ Jacek Staszewski, *Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską w latach 1704–1706 (Misja rzymska)* (Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1965).

¹⁸ Zob. np. Witold Łukaszewicz, Jacek Staszewski, Mieczysław Wojciechowski, *Z dziejów Rad Robotniczo-Żołnierskich w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim. Poznań–Bydgoszcz–Gdańsk–Toruń 1918–1920* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1962); Jacek Staszewski, „Działalność katolickich organizacji robotniczych w Wielkopolsce w latach 1914–1920”, *Zeszyty Historyczne Euhemera* 1 (1959): 90–114; Jacek Staszewski, „Katolickie organizacje robotnicze na ziemiach polskich w latach 1891–1914”, *Studia z Dziejów Kościoła Katolickiego* 1, 1 (1960): 55–100.

¹⁹ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, Drezno, 23.12.1961.

²⁰ AUMK, Akta osobowe profesora Jacka Staszewskiego, sygn. K-104N/71, karta 4/1.

zbiorami archiwalnymi, szukał wsparcia merytorycznego w dalszych badaniach naukowych. W związku z podjętym przez niego tematem badawczym „Stosunków między papieżem a Polską w latach 1697–1710” (nad którym pracował już ponad trzy lata) i zetknięciem się „z tak wspaniałym zespołem źródeł” Staszewski poprosił profesora Gierowskiego o konsultacje w sprawie sprecyzowania tematu i „wytyczenia właściwej drogi”, której efektem miało być napisanie doktoratu²¹. Od tego momentu tym zainteresowaniom badawczym Jacka Staszewskiego będzie patronował Józef Gierowski.

POCZĄTKI WSPÓŁPRACY. MISTRZ I ADEPT

Początek lat sześćdziesiątych był dla Jacka Staszewskiego okresem przygotowywania rozprawy doktorskiej na temat relacji Augusta II z Kurią Rzymską. Autor podjął się trudnego zadania analizy miejsca Rzeczypospolitej w polityce papieskiej w latach 1704–1706, a zatem w kluczowym momencie walki o tron polski, w okresie między konfederacją warszawską a pokojem w Altranstädt. Tekst pierwotny z dysertacji rozrastał się dzięki nowym materiałom archiwalnym z archiwum drezdeńskiego. Z tego powodu Staszewski zwracał się z prośbą do Gierowskiego o ustalenie zarówno zakresu chronologicznego książki, jak i zakresu wykorzystania źródeł archiwalnych w kontekście przygotowywanej kolejnej rozprawy – pracy habilitacyjnej²². Józef Andrzej Gierowski w liście z 7 listopada 1963 roku proponował, aby zarówno tytuł, jak i układ nie wchodziły w problematykę habilitacji, która w założeniach miała być studium nad stosunkami Polski i Saksonii z Francją w początkach panowania Augusta II. W *postscriptum* Gierowski, piszący jeszcze wtedy ręcznie, przeproszał za niedbały charakter pisma: „Przepraszam za pismo, ale nie mogę się nauczyć pisać wyraźniej”²³. Odtąd pisał częściej na maszynie.

Na kolejną konsultację przyszło czekać dość długo. Gierowski wyjaśniał tego przyczynę w kwietniu 1965 roku:

Może Pan mieć słuszny żal o moje przydługie milczenie. Niestety przyczyna jest dość prozaiczna. Mam nieprzyjemne kłopoty z sercem i przez pewien czas musiałem wyłączyć się z wszelkiej pracy, a obecnie stale muszę na siebie uważać. Do tego dołącza się jeszcze druga sprawa, która z poprzednią jest w dziwacznym związku. Mam zamiar szukać szczęścia w podwawelskim grodzie, gdzie zapewne od jesieni przeniosę się na miejsce opróżnione przez prof. Lepszego²⁴.

Jednocześnie uczeni wrócili do planów organizacji zjazdu „sasologów” i wymiany nadbitek z artykułami. Potrzebę takich spotkań uświadomiła śmierć prof. Jadwigi

²¹ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, Drezno, 23.12.1961.

²² AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, [b.m.], 21.08.1962.

²³ Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Katedra Metodologii, Dydaktyki i Historii Kultury (dalej UMK), List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Wrocław, 7.11.1963.

²⁴ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Wrocław, 27.04.1965.

Lechickiej. Prof. Gierowski, krytyczny wobec niektórych z jej prac, przyznawał, iż środowisko badaczy unii polsko-saskiej jest niewielkie i trzeba zadbać o jego rozwój. Po pogrzebie Lechickiej, na który nie mógł przyjechać, pisał: „nabrałem szacunku dla niewielu osób, które wiedzą coś więcej o czasach saskich i chociaż mieliśmy różne poglądy darzyłem ją szczerą sympatią”²⁵.

Budowanie środowiska historyków epoki saskiej wiązało się z potrzebą stworzenia forum wymiany poglądów – stąd pomysły na konferencje na temat unii polsko-saskiej – ale także z potrzebą dyskusji nad pracami o epoce, których w latach sześćdziesiątych ukazywało się niewiele. Okazją do takiej dyskusji była książka historyka ustroju z Poznania Henryka Olszewskiego – *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy*²⁶. Gierowski wspominał Staszewskiemu o ożywionej dyskusji nad książką na specjalnie zorganizowanym seminarium, które przerodziło się w analizę i ocenę ustroju Rzeczypospolitej XVIII wieku. Jednocześnie wskazywał na różnice w podejściu do epoki na podstawie źródeł archiwalnych i źródeł drukowanych. Nie był to zarzut do pracy Olszewskiego, ale stwierdzenie faktu, że źródła determinują ogłód epoki różny w przypadku historyka idei, ustroju, doktryny politycznej i historyka dyplomacji. Według niego kluczowe znaczenie miała kwerenda źródłowa, przede wszystkim spojrzenie z zewnątrz, przez pryzmat archiwaliów zagranicznych. Przy okazji dzielił się z młodszym kolegą refleksją na temat badaczy czasów saskich:

To naprawdę ma w tym wypadku zasadnicze znaczenie, czy siedzi się tylko nad źródłami krajowymi, czy także obcymi, zwłaszcza saskimi. Może my dwaj, Pan i ja, ulegamy zbyt sugestii materiałów saskich, może patrzymy na Drezno przez zbyt różowe okulary, ale poglądy większości naszych historyków są nie do przyjęcia, gdy się je skonfrontuje z tymi materiałami²⁷.

WSPÓŁPRACA DWÓCH ZNAWCÓW EPOKI SASKIEJ

Okres najbardziej ożywionej współpracy to lata siedemdziesiąte. Zmieniają się wtedy relacje między uczonymi. Jacek Staszewski z ucznia, młodszego kolegi i adepta historii unii polsko-saskiej stawał się partnerem w wymianie poglądów, a stopniowo także doradcą oraz konsultantem prac Gierowskiego. Toruński uczyony miał już za sobą nie tylko owocne kwerendy w archiwach niemieckich i francuskich, ale i znaczące publikacje w ważnych czasopiśmiech w kraju i zagranicą. W 1973 roku ukazała się rozprawa habilitacyjna Staszewskiego, której konspekt autor szczegółowo omawiał wcześniej ze swym krakowskim kolegą. Książka

²⁵ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Wrocław, 27.04.1965, Post Scriptum.

²⁶ Henryk Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy* (Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1966).

²⁷ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 15.03.1967.

O miejsce w Europie ukazywała politykę zagraniczną prowadzoną przez Augusta II jako władcę unijnego państwa, czego konsekwencją było zaangażowanie międzynarodowe zarówno Rzeczypospolitej, jak i Saksonii²⁸. Plany, projekty, misje dyplomatyczne przełomu XVII i XVIII wieku stały się podstawą do analizy sytuacji międzynarodowej tego czasu, a w szczególności do analizy relacji polsko-sasko-francuskich. Co ciekawe, także z uwagi na rolę przypadku w badaniach historycznych, możemy wskazać na znaczenie stypendium zagranicznego, o jakim w latach sześćdziesiątych można było marzyć i o którego uzyskanie starania trwały niekiedy wiele lat. A od pobytu w Paryżu czy Dreźnie zależał ostateczny kształt rozprawy. W przypadku Staszewskiego starania o wyjazd do archiwów paryskich zakończyły się sukcesem, między innymi dzięki wsparciu krakowskiego Profesora. Za sprawą archiwaliów paryskich zmieniła się koncepcja habilitacji początkowo obliczonej na analizę relacji polsko-saskich, a ostatecznie rozszerzonej o relacje z Francją przełomu XVII i XVIII wieku.

Od 1971 roku panowie są już po imieniu, co toruński historyk traktował jako rodzaj nobilitacji. Prof. Gierowski podpisuje się odtąd już nie jako Józef Gierowski czy Józef Andrzej Gierowski, ale jako Andrzej.

W korespondencji dominowała nadal tematyka polsko-saska, zasoby archiwów francuskich, niemieckich (przede wszystkim zbiorów drezdeńskich), włoskich, ale również analiza historiografii polskiej i europejskiej. W tym ostatnim przypadku obaj uczeni pracowali z poczuciem misji przywrócenia epoce saskiej należytej uwagi, której pozbawiły ją wysiłki historyków krajów zaborczych budujących „czarną legendę” upadku Rzeczypospolitej wskutek nieudolnych rządów szlachty i Wettynów. Konferencje zagraniczne i spotkania z uczonymi z innych krajów były okazją do prostowania błędów i wyjaśniania stereotypów.

W trakcie przygotowań do konferencji na temat Rakoczego w październiku 1976 roku Gierowski narzekał na stan wiedzy w Europie nie tylko o czasach saskich, ale i o Rzeczypospolitej szlacheckiej. Jego pesymizm pogłębiał staż odbyty w Stanach Zjednoczonych w Berkley, gdzie występował jako *visiting professor*, ale jednocześnie zgłębiał stanowisko historiografii amerykańskiej wobec Europy w dobie nowożytnej.

W odniesieniu do historiografii węgierskiej uważał, że powtarza ona dawne poglądy historyków niemieckich i rosyjskich, jednocześnie przenosząc wiedzę o przyczynach kryzysu na Węgrzech na ocenę sytuacji w Rzeczypospolitej. Te nieuprawnione ekstrapolacje i jednoznaczne sądy zagranicznych historyków budziły niepokój i sprzeciw:

Nie widzę potrzeby wchodzenia w kompromisy z tego rodzaju poglądami. A w ogóle zastanawiam się, czy anarchia, którą zarzuca się dawnej Polsce, była aż tak niebotycznym złem z punktu widzenia nie dziejów naszego państwa (bo w tym otoczeniu była głupstwem), ale z punktu widzenia dziejów ludzkości i podejmowanych eksperymentów, które miałyby wprowadzać bardziej ludzkie formy rządzenia. Za łatwo ustępujemy chwalcom silnej

²⁸ Jacek Staszewski, *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973), 15.

władzy. Jeżeli już stało się, że jej w Polsce nie było, mamy prawo przynajmniej wykazywać, że w tym, co stworzyliśmy, były propozycje interesujące i nie tak bezpłodne, jak sugerowała to propaganda naszych przeciwników²⁹.

Poglądy te, zbieżne z poglądami Staszewskiego, nie zakładały próby rehabilitacji czasów saskich, lecz raczej obronę historii przed uproszczonym obrazem obecnym w dziewiętnasto- i dwudziestowiecznej historiografii pruskiej i rosyjskiej, a w wymiarze historiozoficznym – obronę prawa narodów do kształtowania własnych ocen opartych na rzetelnych badaniach źródłowych. Jako przykład swego rodzaju dominacji polityki historycznej nad historią wskazywali prace niemieckiego historyka i piewcy doskonałości ustrojowej Prus i krytyka ustroju Rzeczypospolitej, Paula Haakego³⁰.

Podobne myśli pojawiły się znów po konferencji w Uppsali, gdzie Gierowski mówił o poszukiwaniu w epoce nowożytnej wzorów nowoczesnego państwa:

Jakoś bardziej strawne były dla Sarmatów instytucje, które „sprawdzały się” w ustroju parlamentarnym. Szwedzi byli całkowicie zaskoczeni – ich wpływy kończyły się na Rosji, zanarchizowaną Polskę lekceważą do dzisiaj³¹.

Historyczny spór *inter majestatem ac libertatem*, między władzą a wolnością, przeniósł się na pole współczesnych rozważań historiograficznych o modelach ustrojowych oraz o kondycji demokracji.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych Staszewski został recenzentem i konsultantem prac swego mentora. Ważnym dziełem, które przewija się w korespondencji tego czasu, jest *Historia dyplomacji polskiej*. Jej edycja przeciągała się, a kolejne lata były okazją do wymiany poglądów. Drugi tom, redagowany przez Zbigniewa Wójcika, obejmował lata 1572–1795. Józef Gierowski odpowiadał za okres saski. Historyk przedstawiał tam nie tylko sytuację międzynarodową Polski i kierunki działań dyplomatycznych, ale po raz pierwszy przeprowadził analizę funkcjonowania organów dyplomacji saskiej i polskiej³². Najwięcej kłopotów sprawiała ocena organizacji i faktycznych działań służby dyplomatycznej za czasów obu Wettynów. Gierowski odróżniał poziom tych działań podczas rządów obu władców, korzystniej spoglądając na pierwsze dekady stulecia i dowodząc regresu dyplomacji saskiej w okresie władzy Brühla, co wpływało niekorzystnie na stan dyplomacji polskiej. Dowodził przy tym, iż kryzys oficjalnej służby dyplomatycznej przyczynił się do powstania tak zwanych zastępczych rozwiązań – dyplomacji konfederackiej czy dyplomacji prywatnej³³. Staszewski w swych uwagach namawiał do prezentowania w korzystniejszym świetle działań

²⁹ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 28.09.1976.

³⁰ Por. zwłaszcza biografię Augusta II, Paul Haake, *August der Starke* (Berlin: Gebrüder Paetel, 1926).

³¹ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 17.08.1977.

³² Józef Andrzej Gierowski, „Dyplomacja polska doby saskiej”, w *Historia dyplomacji polskiej*, red. Zbigniew Wójcik, t. 2 (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982), 331–481.

³³ Gierowski, „Dyplomacja polska”, 472.

dypomatycznych po śmierci Augusta II, próbując wydobyć jakieś pozytywy, na co jego krakowski Przyjaciel odpowiadał z pesymizmem:

Nie przeczę, że Saksonia mogła także służyć przykładem i praktyką dla dyplomacji Rzplitej, ale o ile dla Augusta II mógłbym się pokusić o wskazanie jakiegoś paralelizmu rozwojowego (konferencja z ministrami jako instytucja odrębna – może trochę za wzorem ówczesnej Szwecji, ale w wypadku rozwoju zdolna do jakiegoś pełnienia funkcji odpowiedniego departamentu Tajnego Gabinetu), o tyle za Augusta III naprawdę nic się już nie dzieje, w każdym razie nic własnego, na własnej drodze rozwojowej. Dlatego Twoje pomysły choć ciekawe niezbyt mi odpowiadają. Na moje wyczucie robisz o krok za daleko na słusznej zresztą drodze wydobywania z pogardy czasów saskich³⁴.

W latach osiemdziesiątych spadła częstotliwość korespondencji, co wiązać należy z dwiema przyczynami. Po pierwsze obaj profesorowie byli coraz bardziej obciążeni obowiązkami organizacyjnymi, zwłaszcza prof. Gierowski pełniący funkcję rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1981–1987. Po drugie w ich relacjach coraz większego znaczenia nabierał inny komunikator – telefon, o czym po raz pierwszy Jacek Staszewski wspominał na początku 1980 roku³⁵. Nowe obowiązki i zaangażowanie w sprawy uczelni i środowiska historycznego (Staszewski poświęcał na przykład wiele wysiłku pracy w Komitecie Głównym Olimpiady Historycznej i Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Historycznego) nie oznaczały jednak końca dyskusji o czasach saskich. Był to czas powstawania kolejnych biografii Wettynów, które Staszewski konsultował ze swym krakowskim przyjacielem. Najpierw ukazały się dwie popularnonaukowe biografie Augusta II i Augusta III w serii wydawniczej Zamku Królewskiego w Warszawie³⁶, a następnie biografia Augusta III w serii biograficznej Ossolineum. Na kanwie rozważań o obu władcach, ich dokonaniach politycznych, ale także ich charakterach i konstrukcji psychicznej pojawił się problem realizacji dawnego zamysłu Gierowskiego, a mianowicie napisania biografii pierwszego z Wettynów. W 1980 roku rektor UJ wątpił już w możliwość zrealizowania projektu, sugerując w lipcu, że toruński historyk powinien pomyśleć o dokończeniu tego planu³⁷. Sam jako priorytet stawił już wtedy pracę nad *Historią Włoch* dla tego samego wydawnictwa.

NIE TYLKO POLITYKA I DYPLMACJA

Niejako na marginesie głównych zainteresowań, a w konsekwencji obok głównego nurtu korespondencji, pojawił się interesujący wątek historii kultury. Obaj badacze dostrzegali potrzebę wkroczenia na pole badań interdyscyplinarnych,

³⁴ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 17.08.1977.

³⁵ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, [b.m.], 10.01.1980.

³⁶ Jacek Staszewski, *August III* (Warszawa: Zamek Królewski, 1984); Jacek Staszewski, *August II* (Warszawa: Zamek Królewski, 1985).

³⁷ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 17.07.1980.

wykorzystania warsztatu naukowego historyków literatury jako warunku zrozumienia ludzi epoki saskiej. Pierwsze refleksje oświeceniowe pojawiły się po powrocie Gierowskiego z wizyty w Stanach Zjednoczonych w Berkley. Dzielił się z młodszym kolegą doświadczeniami wyniesionymi z tego pobytu i z kontaktów z historykami amerykańskimi:

Naukowo nie przyniósł mi wiele – miałem jednak okazję zapoznać się trochę z badaniami amerykańskimi nad Oświeceniem. Jeżeli patrzę na nie krytycznie, nie znaczy to, by nie były zapładniające. Amerykanie są raczej mierni w analizie, ale potrafią celnie wysuwać problemy naprawdę istotne³⁸.

Konsekwencją tego wyjazdu i nowych lektur było wprowadzenie do tematyki seminariów zagadnień z historii mentalności, świata idei i wartości, co zaowocowało rozprawami doktorskimi Andrzeja L. Sowy³⁹ i Jerzego Ronikiera⁴⁰. Te pionierskie badania, trudne nie tylko z uwagi na bazę źródłową, ale i na konieczność przełamywania oporu tradycyjnej historiografii wydarzeniowej, budziły wątpliwości Staszewskiego, którymi dzielił się przy okazji pierwszego doktoratu z tej tematyki. Wskazywał na potrzebę większego wykorzystania źródeł literackich, dostrzegania specyfiki konwencji i stylu, co oczywiście wymagało przygotowania warsztatowego historyka literatury⁴¹.

W pracach Staszewskiego oświecenie zaczęło odgrywać coraz większą rolę z uwagi na chęć zerwania z tradycyjnym poszukiwaniem daty startowej przemian, rozumianych jako adaptacja kultury zachodniej. Uważał on, iż wpływy kultury sarmackiej były na tyle trwałe, że myśl oświeceniowa w XVIII wieku ograniczała się do oddziaływania na wąską warstwę elit. Zerwanie z tym wertykalnym modelem opisu zjawisk kulturowych, od fazy wstępnej, przez dojrzałą po schyłek, wymagało jednak wprowadzenia innego modelu. I tak zrodziła się fascynacja badaniami historyka literatury i kultury Janusza Maciejewskiego, który w 1977 roku zaproponował, korzystając z modelu warstw geologicznych, długie trwanie formacji kulturowych, które przenikają się, podlegają przekształceniom, uskokom na długim odcinku czasu⁴². W XVII i XVIII wieku, zdaniem tego uczonego, mielibyśmy do czynienia z dwiema takimi warstwami – sarmatyzmem i oświeceniem, w skład których wchodziły style, prądy ideowe, postawy społeczne. Gierowski po tych rekomendacjach nie tylko zainteresował się koncepcją, ale też zaprosił Maciejewskiego na konferencję. Studia historycznoliterackie były wów-

³⁸ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 10.07.1976.

³⁹ Andrzej Leon Sowa, *Świat ministrów Augusta II. Wartości i poglądy funkcjonujące w kręgu ministrów Rzeczypospolitej w latach 1702–1728* (Kraków: Biblioteka Jagiellońska, Księgarnia Akademicka, 1995).

⁴⁰ Jerzy Ronikier, *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze. Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725* (Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 1992).

⁴¹ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 20.12.1977.

⁴² Janusz Maciejewski, *Oświecenie polskie. Początek formacji, jej stratyfikacja, przebieg procesu historyczno-literackiego* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977).

czas powiewem świeżości w zdominowanym przez historię wydarzeniową środowisku badaczy dziejów politycznych. W maju 1980 roku Staszewski referował wyniki jednej z konferencji, koncentrując się na wystąpieniu Maciejewskiego:

Rozumiesz mnie, gdy ci napiszę, że przypomniał swoją propozycję rozwiniętą w pracy habilitacyjnej objęcia okresu od połowy lat osiemdziesiątych XVII w. do pierwszego rozbioru jedną epoką kulturową, która nie była ani Barokiem, ani Oświeceniem, tylko po prostu sarmatyzmem. Po prostu. Przemiany w sarmatyzmie odpowiadają dokładnie wysuniętym przez nas propozycjom periodyzacji okresu poprzedzającego tzw. Oświecenie w Polsce, które nota bene owym oświeceniem w rozumieniu klasycznym także nie było⁴³.

O ile jednak tezy Maciejewskiego weszły na stałe do sposobu objaśniania epoki oświecenia przez toruńskiego historyka⁴⁴, o tyle historyk krakowski pozostawał pod większym wpływem historiografii włoskiej. W kolejnych pracach Gierowski formułował pogląd o specyfice tak zwanego oświecenia katolickiego, upatrując analogii w rozwoju tego nurtu w państwach włoskich i na terenie Rzeczypospolitej⁴⁵. Analogie polsko-włoskie pojawiały się w twórczości Gierowskiego częściej, co zrozumiałe z uwagi na częste pobyty w tamtejszych archiwach, jak i znakomitą znajomość włoskiej historiografii. Jedną z nich było wprowadzenie do polskiej historiografii określenia „okresu babiego lata” dla panowania Jana III Sobieskiego, zaczerpniętego z włoskiego *l'estate di San Martino*, ukutego przez Carlo Cipollę, charakteryzującego ostatnie dziesięciolecie XVI wieku na Półwyspie Apenińskim, a zwastującego kryzys po epoce rozkwitu gospodarczego i politycznego⁴⁶.

W latach dziewięćdziesiątych współpraca nadal trwała, o czym świadczą choćby listy na temat uczniów i ich postępów w przygotowaniu doktoratów. Dominować zaczęły wtedy krótkie listy lub kartki z życzeniami. W grudniu 1995 roku Staszewski, wtedy już prezes Polskiego Towarzystwa Historycznego, informował o przygotowaniach do obchodów trzechsetnej rocznicy unii polsko-saskiej oraz o planowanych konferencjach i dwóch wystawach w Dreźnie i Warszawie. Prosił swego przyjaciela o udział w uroczystościach, podkreślając jego wyjątkowy wkład w badania nad epoką Wettynów: „Ostatecznie Tobie polska historiografia zawdzięcza w tych badaniach najwięcej i pragnąłbym Twoje zasługi wyeksponować”⁴⁷.

Ostatnia kartka z życzeniami imiennymi dla Józefa Andrzeja Gierowskiego została wysłana z Torunia 16 marca 2005 roku.

⁴³ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, [b.m.], 26.05.1980.

⁴⁴ Jacek Staszewski, „Kultura polska w kryzysie XVIII w.”, w *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.*, red. Maria Bogucka (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989), 235–259.

⁴⁵ Józef Andrzej Gierowski, „Przenikanie myśli Oświecenia do Rzeczypospolitej”, w Krzysztof Mikulski, *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego* (Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993), 87–97.

⁴⁶ Józef Andrzej Gierowski, *Wielka historia Polski*, t. 5, *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)* (Kraków: Fogra, 2001). Por. zwłaszcza rozdział „«Babie lato» sarmackiego państwa”.

⁴⁷ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, Toruń, 15.12.1995.

UWAGI KOŃCOWE

Korespondencja dwóch uczonych pełna była nie tylko szczegółowych sprawozdań z kwerendy archiwalnej czy lektur historycznych, ale także nasycona była troską o środowisko – na pierwszym miejscu „sasologów”, ale w szerszym kontekście o całe środowisko humanistyczne w Polsce. Obaj uczeni podejmowali trudne wyzwania organizacyjne i w obu przypadkach obowiązki na rzecz Instytutu, Wydziału, Uniwersytetu, Polskiego Towarzystwa Historycznego odsuwały na dalszy plan realizację projektów naukowych. Co ciekawe zarówno Józef Andrzej Gierowski, jak i Jacek Staszewski przeżywali podobne dylematy wyboru między służbą a wolnością, między poświęceniem czasu na kolejne ważne dla środowiska przedsięwzięcia a oddaniem go na dokończenie artykułu lub monografii. Starszy z nich, już jako rektor, dzielił się swymi wątpliwościami:

Trochę usiłowałem pisać, nic z tego sensownego nie wychodzi. Nauczyłem się ostatnio mówić dostojnie na każdy temat i ta maniera niesłuchanie szkodzi mi przy każdej próbie poważniejszego pisania. Stale się boję, by moja funkcja nie przewróciła mi w głowie. Pocięszam się tylko, że jak się z tym skończy, to koledzy potrafią rozprawić się z wszystkimi mymi fochami⁴⁸.

I na koniec rzecz o mądrości, którą Józef Andrzej Gierowski wpajał młodszemu koledze, a mianowicie troskę o studentów, uczniów, adeptów historii. Staszewski w swych ocenach dorobku historycznego, także własnego, był bardzo krytyczny i pryncypialny. Na jego uwagi Józef Andrzej Gierowski odpowiadał z większą powściągliwością i dystansem. Za charakterystykę postawy pełnej tolerancji i wyrozumiałości dla pierwszych prac naukowych, a zwłaszcza dla ich autorów, może posłużyć fragment listu toruńskiego profesora zmagającego się z oceną pewnego doktoratu:

Pierwszy to przypadek w mojej bardzo skromnej karierze. Doszło nawet do tego, że śniło mi się, że rozmawiamy na jakiś temat, a Ty mówisz mi, że trzeba zaczynać od życzliwości do pracy i wysiłku autora. Tyle ten sen sprawił, że nie przekreślę całej pracy, ograniczę się do wskazania słabości i zalecenia poprawek, jednakże z wnioskiem tymczasem negatywnym. Powiadam Ci, ciężka sprawa⁴⁹.

PODZIĘKOWANIA

W tym miejscu autorzy składają serdeczne podziękowania prof. Adamowi Perłowskiemu za pomoc w dotarciu do spuścizny profesora Józefa Andrzeja Gierowskiego znajdującej się w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

⁴⁸ UMK, List J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego, Kraków, 17.08.1983.

⁴⁹ AUJ, Spuścizna: List J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego, Toruń, 28.01.1980.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Spuścizna 214, Józef Gierowski, nr 145: Listy J. Staszewskiego do J. A. Gierowskiego.
- Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Akta osobowe profesora Jacka Staszewskiego, sygn. K-104N/71.
- Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Spuścizna profesora Jacka Staszewskiego – Korespondencja prywatna, pocztówki, podziękowania, sygn. 309/186/VI/75.
- Gierowski, Józef Andrzej. „Dyplomacja polska doby saskiej”. W *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2, red. Zbigniew Wójcik, 331–481. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.
- Gierowski, Józef Andrzej. „Mieszczaństwo polskie na Śląsku i jego walka o język i kulturę polską w XVI i XVII w.”. W *Szkice z dziejów Śląska*, red. Ewa Maleczyńska, 234–266. Warszawa: Książka i Wiedza, 1953.
- Gierowski, Józef Andrzej. „Przenikanie myśli Oświecenia do Rzeczypospolitej”. W Krzysztof Mikulski, *Między wielką polityką a szlacheckim partykularzem. Studia z dziejów nowożytnej Polski i Europy ku czci Profesora Jacka Staszewskiego*, 87–97. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993.
- Gierowski, Józef Andrzej. „Sytuacja międzynarodowa Polski w czasach saskich”. W *Historia Polski od połowy XV do połowy XVIII wieku*, red. Kazimierz Lepszy, 191–205. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960.
- Gierowski, Józef Andrzej. *Między saskim absolutyzmem a złotą wolnością. Z dziejów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1712–1715*. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1953.
- Gierowski, Józef Andrzej. *Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 1948.
- Gierowski, Józef Andrzej. *Wielka historia Polski*, t. 5: *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648–1763)*. Kraków: Fogra, 2001.
- Haake, Paul. *August der Starke*. Berlin: Gebrüder Paetel, 1926.
- Katedra Metodologii, Dydaktyki i Historii Kultury, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Listy J. A. Gierowskiego do J. Staszewskiego.
- Kaźmierczyk, Teresa Katarzyna. „Bibliografia prac Józefa Andrzeja Gierowskiego za lata 1982–1991”. *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 23–28.
- Łukaszewicz, Witold; Jacek Staszewski; Mieczysław Wojciechowski. *Z dziejów Rad Robotniczo-Żołnierskich w Wielkopolsce i na Pomorzu Gdańskim. Poznań–Bydgoszcz–Gdańsk–Toruń 1918–1920*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1962.
- Maciejewski, Janusz. *Oświecenie polskie. Początek formacji, jej stratyfikacja, przebieg procesu historyczno-literackiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977.
- Matwijowski, Krystyn. „Szkice do portretu uczonego (O Prof. dr. Józefie Andrzeju Gierowskim z okazji Jego Jubileuszu)”. *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 1–21 (*Studia z dziejów Europy, Polski i Śląska. Prace ofiarowane Józefowi Andrzejowi Gierowskiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski).
- Matwijowski, Krystyn. „Uzupełnienia do bibliografii prac Józefa Andrzeja Gierowskiego za lata 1947–1981”. *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47, 1–2 (1992): 29–30.
- Olszewski, Henryk. *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii (1652–1763). Prawo – praktyka – teoria – programy*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1966.

- Poraziński, Jarosław. „Profesor Jacek Staszewski. Nauczyciel i mistrz (1933–2013)”. W *Homines et Historia. Odnowienie doktoratów Jacka Staszewskiego, Mieczysława Wojciechowskiego i Wojciecha Wrzesińskiego*, red. Wiesław Sieradzan, 15–68. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013.
- Ronikier, Jerzy. *Hetman Adam Sieniawski i jego regimentarze. Studium z historii mentalności szlachty polskiej 1706–1725*. Kraków: Universitas, 1992.
- Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł*, oprac. i wstępem poprzedził Józef Gierowski. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1955.
- Sowa, Andrzej Leon. *Świat ministrów Augusta II. Wartości i poglądy funkcjonujące w kręgu ministrów Rzeczypospolitej w latach 1702–1728*. Kraków: Biblioteka Jagiellońska, Księgarnia Akademicka, 1995.
- Staszewski, Jacek. „Badania Józefa Andrzeja Gierowskiego nad epoką saską”. W *Profesor Józef Andrzej Gierowski jako uczyony i nauczyciel. Materiały z konferencji dedykowanej pamięci Profesora i wspomnienia o Nim*, red. Mariusz Markiewicz, Andrzej Krzysztof Link-Lenczowski, Jerzy Maroń, Krystyn Matwijowski, Leszek Ziátkowski, 46–50. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- Staszewski, Jacek. „Działalność katolickich organizacji robotniczych w Wielkopolsce w latach 1914–1920”. *Zeszyty Historyczne Euhemera* 1 (1959): 90–114.
- Staszewski, Jacek. „Katolickie organizacje robotnicze na ziemiach polskich w latach 1891–1914”. *Studia z Dziejów Kościoła Katolickiego* 1, 1 (1960): 55–100.
- Staszewski, Jacek. „Kultura polska w kryzysie XVIII w.”. W *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.*, red. Maria Bogucka, 235–259. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.
- Staszewski, Jacek. *August II*. Warszawa: Zamek Królewski, 1985.
- Staszewski, Jacek. *August III*. Warszawa: Zamek Królewski, 1984.
- Staszewski, Jacek. *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973.
- Staszewski, Jacek. *Stosunki Augusta II z Kurią Rzymską w latach 1704–1706 (Misja rzymska)*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1965.
- Szklarska, Ewa, Mariusz Markiewicz. „Bibliografia prac Józefa Andrzeja Gierowskiego”. *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 37, 3–4 (1982): 161–175 (*O nowożytnej Polsce i Europie. Prace ofiarowane Józefowi Andrzejowi Gierowskiemu w 60 rocznicę urodzin*, red. Krystyn Matwijowski).
- Um die polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, red. Johannes Kalisch, Józef Gierowski. Berlin: Rütten & Loening, 1962.